

Startdocument dierentuinen van de toekomst

Onderwerp

De dierentuin van de toekomst.

Aanleiding

In 2018 is er in opdracht van de RDA een publieksenquête¹ gehouden om te achterhalen hoe Nederland denkt over dieren en onze omgang met dieren. De resultaten van de enquête, met een beschouwing op de schurende kwesties die daaruit naar voren kwamen, zijn gepresenteerd in het rapport 'Staat van het Dier'.² In dit rapport stelt de RDA dat de positie van het dier in onze maatschappij verandert. Waar men vroeger heerser was over het dier, en later rentmeester, schuift de relatie tussen mens en dier steeds meer richting een partnerschap. Mensen hebben meer respect voor dieren en accepteren inbreuken op dierenwelzijn steeds minder. En met de veranderende relatie tussen mens en dier neemt de verlegenheid over de omgang met dieren toe.

Ook over dierentuinen is er maatschappelijke discussie. Bijvoorbeeld naar aanleiding van het publiekelijk doden van giraffe Marius in Denemarken en over shows met dieren zoals in het Dolfinarium. In de publieksenquête van de RDA voor 'Staat van het Dier' kwam naar voren dat er wel draagvlak is voor dierentuinen, maar dat mensen ook voorwaarden stellen aan hoe dierentuindieren gehouden worden.³ De RDA verwacht dat de verschoven positie van het dier in toenemende mate invloed gaat hebben op de wijze waarop er door de maatschappij gekeken wordt naar dierentuinen. Rondom het houden van wilde dieren zijn in laatste jaren al regels aangescherpt, onder andere met het verbod op het gebruik van wilde zoogdiersoorten in circussen⁴ en met de huis- en hobbydierenlijst voor zoogdieren die een beperking zal leggen op de diersoorten die door particulieren gehouden mogen worden.⁵ In het rapport 'Staat van het Dier' heeft de RDA de dieren in dierentuinen opgenomen in zijn meerjarenagenda.

Achtergrond en uitkomsten oriëntatieproces

Situatieschets

Nederland kent een lange historie van dierenparken en dierentuinen. In 1838 opende het Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra (ARTIS) als eerste in ons land een dierentuin, enigszins vergelijkbaar met zoals we die nu nog kennen. Sindsdien is het aantal instellingen met een

---

¹ Onderzoeksbureau Kantar Public zette de enquête uit onder een representatieve groep van 2.010 Nederlanders tussen 18 en 69 jaar.

² Raad voor Dierenaangelegenheden. 2019. *Staat van het dier*. Den Haag.

³ Stelling: Dierentuinen zouden in Nederland verboden moeten worden; wilde dieren horen niet achter tralies. 16% (helemaal) eens, 51% (helemaal) oneens

Stelling: Ik verwacht bij een bezoek aan de dierentuin alle dieren te kunnen zien, ook dieren die zich liever verstoppen. 10% (helemaal) eens, 64% (helemaal) oneens.

Stelling: Als wij dierentuindieren niet de mogelijkheden kunnen geven om hun natuurlijk gedrag uit te voeren, dan is die soort niet geschikt om in dierentuinen te worden gehouden. 62% (helemaal) eens, 9% (helemaal) oneens.

⁴ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/dierenwelzijn/geen-optredens-met-wilde-zoogdieren>

⁵ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/dieren-houden/huisdierenlijst#de-huis--en-hobbydierenlijst>

dierentuinvergunning opgelopen naar 65.⁶ Dit zijn dierentuinen in de klassieke betekenis, maar ook vlindertuinen, vogelparken, dolfinaria, aquariumparken en opvang-, opleidings- en natuurinformatiecentra. Een groot deel van de dieren bevindt zich in een van de 13 grote dierentuinen die verenigd zijn in de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD) en zij ontvangen zo'n 10 miljoen bezoekers per jaar.⁷

Deze NVD-dierentuinen werken samen op het gebied van kwaliteitseisen, fokprogramma's, onderzoek en verantwoord beheer van diercollecties. Tevens controleren de NVD-dierentuinen elkaar door middel van visitaties op het gebied van dierenwelzijn en veiligheid en op het gebied van educatie. De leden van de NVD zijn aangesloten bij de European Association of Zoo and Aquaria (EAZA); een internationaal samenwerkingsverband tussen meer dan 400 dierentuinen en aquaria in Europa. EAZA-dierentuinen wisselen kennis en dieren met elkaar uit en conformeren zich naar de richtlijnen van de organisatie. 16 Kleinere dierentuinen in Nederland zijn aangesloten bij de Vereniging Dier & Park. Deze dierentuinen werken ook samen op het gebied van kennisuitwisseling, de overdracht van dieren en het afstemmen van fokprogramma's.

Wettelijk kader

Dierentuinen in Nederland moeten zich houden aan de regels die zijn opgenomen in hoofdstuk 4 van het Besluit houders van dieren van de Wet dieren. Dit is de nationale implementatie van de Europese dierentuinrichtlijn 1999/22/EC. Het doel van deze richtlijn is de rol van dierentuinen in het behoud van de biologische biodiversiteit te versterken.⁸ De richtlijn vereist de Europese lidstaten dierentuinen te vergunnen en te inspecteren. In Nederland zijn die taken belegd bij RVO (vergunningverlening), de visitatiecommissie dierentuinen (advisering vergunningverlening) en de NVWA (toezicht).

Volgens het Besluit houders van dieren is een dierentuin een 'permanente inrichting waar levende wilde dieren worden gehouden om gedurende ten minste 7 dagen per jaar te worden tentoongesteld aan het publiek, met uitzondering van circussen en dierenwinkels'. Dierentuinvergunninghouders moeten in lijn met de het Besluit houders van dieren de instandhouding van diersoorten bevorderen door (1) het uitvoeren van onderzoek bevorderlijk voor conservatiedoeleinden, (2) participeren in fokprogramma's of herintroductie van soorten in hun natuurlijke omgeving, of (3) opvang van in beslag genomen dieren. Daarnaast hebben dierentuinen de opdracht om het publiek te informeren en te onderwijzen over de tentoongestelde diersoorten en hun natuurlijke habitat.

Educatie en conservatie

Waar dierentuinen vroeger vooral een recreatieve functie hadden, zijn ze tegenwoordig dus wettelijk verplicht actief bij te dragen aan educatie, natuurbehoud en biodiversiteit. Dierentuinen hebben een directe en indirecte rol bij het behoud van natuur en biodiversiteit. Middels fokprogramma's dragen dierentuinen gezamenlijk zorg voor (genetisch gezonde) populaties van kwetsbare of bedreigde diersoorten buiten het oorspronkelijke leefgebied. Het is in enkele gevallen gelukt om in het wild uitgestorven soorten middels fokprogramma's in dierentuinen weer in de natuur uit te zetten, zoals

---

⁶ <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2015/05/Overzicht%20verleende%20vergunningen%20dierentuinen.pdf>

⁷ Ongeveer 90% van het totaal aantal dierentuinbezoekers in Nederland.

⁸ De doelstellingen van deze richtlijn zijn de bescherming van wilde dieren en de instandhouding van de biodiversiteit door ervoor te zorgen dat de lidstaten maatregelen aannemen inzake vergunningen voor en de inspectie van dierentuinen in de Gemeenschap, waarbij de rol die dierentuinen vervullen bij het behoud van de biologische diversiteit wordt versterkt.

met de wisenten (een bizon) in Oost-Europa.⁹ Daarnaast ondersteunen sommige diertuinen natuurbehoudsprojecten in binnen- en buitenland. Tevens wordt er in diertuinen ook wetenschappelijk onderzoek gedaan naar diersoorten die in het wild voorkomen.

Diertuinen zijn voor de bezoekers een unieke omgeving om in aanraking te komen met dieren die normaal gesproken alleen in het wild te zien zijn. Voor veel Nederlanders gebeurt dit al op vroege leeftijd. De diertuinen geven de bezoekers informatie over de verschillende soorten die ze houden en proberen bezoekers te enthousiasmeren voor de natuur.

Het is echter een uitdagende taak voor de betrokken autoriteiten om met de huidige regelgeving in het Besluit houders van dieren concrete normen te hanteren voor de bijdrage van diertuinen aan educatie en conservatie. Daar komt bij dat de vergunning voor diertuinen voor onbepaalde tijd verleend worden. Dit maakt het lastig om reeds vergunde diertuinen bij te sturen op nieuwe maatschappelijke of wetenschappelijke inzichten.

De belangen van het dier

Diertuinen zijn door de jaren heen veel veranderd. Steeds vaker worden dieren gehouden in ruimere verblijven en in een natuurlijkere sociale en fysieke omgeving. Veel diertuinen streven naar de hoogst mogelijke standaard op het gebied van dierenwelzijn. Dierentuindieren zijn er in regel dan ook op vooruit gegaan. Toch zijn er wel degelijk dierenwelzijnsproblemen (waaronder diergezondheidsproblemen) in de diertuinen van nu. Deze kunnen onder andere het gevolg zijn van suboptimale voeding, een niet passende leefomgeving en beperkingen in het natuurlijk gedrag. De belangen van het individuele dier staan soms op gespannen voet met andere belangen, bijvoorbeeld rondom collectiebeheer en soortbehoud. Dat die belangen in conflict kunnen zijn erkennen diertuinen zelf ook. Zo staat er in de Ethische code van de NVD: 'In het kader van de gezamenlijke inspanning voor soortbehoud kan in bepaalde situaties het belang van de soort zwaarder wegen dan het belang van het individu.' Hier is aan toegevoegd: 'Het waarborgen van het welzijn van het individuele dier wordt echter op alle mogelijke manieren en in iedere situatie gewaarborgd.'¹⁰ Toch zal (of kan) het belang van het individuele niet altijd prevaleren en moet het dier soms inleveren op welzijn of wordt het vroegtijdig gedood. De RDA zienswijze 'Doden van dieren aan het licht'¹¹ schenkt in hoofdstuk 4.4 aandacht aan het doden van overtollige, of surplus, dieren in diertuinen.

Daarnaast heeft de diertuin als bedrijf ook commerciële belangen om mee te wegen, omdat het in de eerste plaats zichzelf en zijn dieren moet kunnen onderhouden. Die kwetsbaarheid kwam ook aan het licht tijdens de coronapandemie. De verzorging van de dieren kan immers in het gedrang komen wanneer er te weinig geld binnenkomt middels bezoekers. De overheid heeft vanwege de lockdowns in deze periode een subsidieregeling¹² ingesteld waarmee diertuinen werden ondersteund in de vaste kosten van dierverzorging om de risico's voor het welzijn van dieren te verkleinen. Maar de commerciële drijfveer kan ook in andere gevallen negatief uitpakken voor de dieren. Zo komt het wel eens voor dat er wordt gefokt met dieren waarvan de jongen weliswaar veel bezoekers trekken,

⁹ <http://www.nvddiertuinen.nl/wp-content/uploads/2011/06/wisent.pdf>

¹⁰ <https://www.nvddiertuinen.nl/wp-content/uploads/2018/01/NVD-Ethische-code.pdf>
N.b: Volgens de website van de NVD wordt de ethische code op het moment herzien.

¹¹ Raad voor Dierenangelegenheden. 2022. *Doden van dieren aan het licht*. Den Haag.

¹² Tijdelijke regeling subsidie diertuinen COVID-19.

maar moeilijk kunnen worden behouden in de eigen of een andere dierentuin, waardoor gezonde dieren (de nakomelingen of andere dieren uit de groep) gedood worden vanwege overtolligheid.

Dierwaardigheid

Verbetering van welzijn vraagt voortdurend aandacht, vanwege een toename van kennis over dieren en een toenemende maatschappelijke betrokkenheid. Dat geldt niet alleen voor dierentuinen, maar ook voor andere praktijken waarbij dieren gehouden worden. In 2021 presenteerde de Raad op verzoek van de minister van LNV zijn zienswijze 'Dierwaardige Veehouderij'¹³. In deze zienswijze worden zes leidende principes beschreven die nodig zijn voor een dierwaardige veehouderij waarin een dier een positieve staat van welzijn ervaart: 1) erkenning van intrinsieke waarde en integriteit van het dier; 2) goede voeding; 3) goede omgeving; 4) goede gezondheid; 5) natuurlijk gedrag; en, 6) positieve emotionele toestand. Deze principes zijn in beginsel ook toepasbaar op andere systemen waarin dieren gehouden worden, zoals dierentuinen. De Raad zal verkennen of en op welke manier een dierwaardige dierentuin mogelijk is.

Startvragen

Voor het beoogde RDA-traject is de volgende hoofdvraag opgesteld: *Aan welke randvoorwaarden moet de dierentuin van de toekomst voldoen?*

Om deze vraag te beantwoorden zal er aandacht worden besteed aan de volgende deelvragen:

1. Welke trend is er waarneembaar in de maatschappelijke houding ten aanzien van dierentuinen? Wat wordt er van dierentuinen als institutie verwacht?
2. Welke functie vervullen dierentuinen op educatief, sociaal en ecologisch vlak?
3. Welke welzijnsproblemen zijn er in dierentuinen? Is er sprake van inbreuk op de integriteit van dieren?
4. Hoe verhoudt de aantasting van het welzijn en de integriteit van dierentuindieren zich tot de doelstellingen van dierentuinen op het gebied van educatie en de instandhouding van soorten?
5. Als we uitgaan van de principes van dierwaardigheid waar liggen dan de uitdagingen van dierentuinen? Wat is er vanuit het perspectief van het dier aan te doen om dierentuinen beter te maken?
6. Wat zijn dan passende ontwikkelrichtingen voor toekomstbestendige, dierwaardige dierentuinen? Wat is daarvoor nodig?

Rol en doel

De RDA neemt een verkennende rol op zich. De Raad beoogt in zijn traject een visie te formuleren voor een toekomstbestendige, dierwaardige dierentuin, die rekening houdt met maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen.

Vervolg en beoogd resultaat

Het forum werkt toe naar een zienwijze waarin een gemeenschappelijke visie op dierentuinen wordt verkend, waarbij de opgaves voor dierentuinen worden belicht en ontwikkelrichtingen voor een

---

¹³ Raad voor Dierenaangelegenheden. 2021. *Dierwaardige Veehouderij*. Den Haag.

dierwaardige en toekomstbestendige dierentuin worden gepresenteerd. Het forum zal ten behoeve van deze opgave zich verdiepen in de dierkant en de maatschappelijke kant van het vraagstuk van de dierentuin van de toekomst. Om de maatschappelijke kant beter in beeld te brengen zal een brede publieksenquête over de maatschappelijke houding ten aanzien van dierentuinen worden uitgezet. Hier zal ook worden onderzocht op welke overtuigingen en ervaringen de houding ten opzichte van dierentuinen is gebaseerd en aan welke aspecten door het publiek waarde wordt toegekend voor de ontwikkeling van dierentuinen naar de toekomst.

Samenstelling forum en ondersteuning

Drs. D. (David) van Gennep

Drs. F.E. (Frank) Rietkerk

Drs. F.A.L.M. (Frank) Verstappen

Dr. B. (Bernice) Bovenkerk

Mr. Dr. J. (Janneke) Vink

Prof. dr. ir. T.B. (Bas) Rodenburg

D. (Dennis) Vink MSc (Jong RDA)

J. (Jeroen) Kappelhof MSc (Jong RDA)

Ir. M.S.P. (Marc) Damen is toegevoegd aan het forum als externe deskundige.

Het forum zal worden ondersteund door Ir. M.H.W. (Marc) Schakenraad (secretaris-directeur) en A.E. (Anne) van den Ende MSc MA (commissiesecretaris).

Planning

Oplevering zienswijze in Q1 2024.